

יסודות עירובין

שיעור שישי

"פי תקרה יורד וסותם"

מקורות

- א. גמ' עירובין כה.-: "קרפף בית שלש... אורזילא"; צד-צה. "מתני'... עבידי לא"
- ב. רש"י שבת ט. ד"ה פתח נעול; סוכה ו: ד"ה לגוד
- ג. תוס' עירובין צד. ד"ה בשתי; צד: ד"ה בעשר
- ד. גמ' עירובין פו. "אלא הא דאמר... בחורבה"; רש"י שם, ד"ה קורה; תוס' שם, ד"ה קורה; תוס' פו: ד"ה קורה
- ה. רש"י צד: ד"ה אמרי; תוס' צד: ד"ה וקירוי
- ו. מאירי שבת קא. ד"ה לפי מה
- ז. ריטב"א עירובין יז: ד"ה הא כתיבנא
- ח. ספר העיתים שערי איסור הוצאה שער י "ויראה לי... מרשות אחרת"

מאירי שבת קא. ד"ה לפי מה

לפי מה שכתבנו מחיצה תלויה מתרת במים אבל לא בחורבה ר"ל שאם נפלו מחיצות של חורבה מלמטה והם תלויות וקיימות מלמעלה אין אותם המחיצות מתירות לטלטל בחורבה ושמה תאמר והלא אמרו במסכת עירובין שקורה ארבעה מתרת בחורבה אף על פי שיש בה בקיעת גדיים ותירצו גדולי הדורות שפי תקרה וגוד אחית שני דינין ואין מקשין מזו לזו והראיה שהרי פי תקרא הוא בארבעה וגוד אחית אינו אלא במחיצה עיקרה על הדרך שכתבנו בגוזזטרא.

ריטב"א עירובין יז: ד"ה הא כתיבנא

מחיצין הלכה למשה מסיני ואין כולם שוות שהרי אתה רואה בפי תקרה יורד וסותם דאמרינן גוד אחית ואין בקיעת גמלים מבטלה ובמחיצות דעלמא אפילו הן גדולות כמה מבטלתן בקיעת גדיים.

ספר הבתים שערי איסור הוצאה שער י

ויראה לי שאין טעם פי תקרה יורד וסותם מפני שייחשב כמחיצה, אלא שפי תקרה מבדלת אותו מרשות אחרת.

הסוגיות העוסקות בדיני מחיצות שבת מלמדות על קיומן של מחיצות "הלכתיות" שונות – כדוגמת פסי ביראות, לחי, וצורת הפתח – הנחשבות למחיצה על אף שהן אינן ממלאות את כל הרוח. הגמרא מביאה את דברי רב המלמדים שקיימת מחיצה "הלכתית" נוספת:

אכסדרה בבקעה... רב אמר: מותר לטלטל בכולה, אמרין פי תקרה יורד וסותם. [כה; צד:]

רב מלמד, כי התקרה עצמה מגדירה את הרשות כמוקפת במחיצה¹.

נדמה כי מבין מחיצות אלו, המחיצה הפחותה ביותר מבחינה מעשית היא המחיצה הנעשית מחמת דין "פי תקרה יורד וסותם". באופן ממשי אין אפילו מחיצה חלקית, ואף על פי כן ההלכה קובעת כי מקום זה נחשב למוקף במחיצה.

מדברי הראשונים עולה מחלוקת בגדר המחיצה הנעשית על ידי הלכה זו. רש"י קושר הלכה זו לדין 'גוד אחית', המלמד כי אנו רואים את המחיצה כנמשכת עד למטה:

ולכא למימר יורד וסותם, דכל מחיצה שאין בין חלל המחיצות ארבעה אינן מחיצות, ולא שייכא בהו תורת גוד אחית. [רש"י שבת ט. ד"ה פתח נעול]

להיכא דצריך למיגד, או גוד אחית או אסיק, כגון אכסדרה בבקעה, דאמרין בה פי תקרה יורד וסותם. [רש"י סוכה ו: ד"ה לגוד]

מדבריו עולה כי אנו רואים את 'פי התקרה' (=עובייה של התקרה) כתחילת מחיצה היורדת וסותמת את כל חלל הרוח.

לעומתו, תוס' מבארים דין זה באופן שונה:

דטעמא דפי תקרה משום דדמי לפתח. [תוס' צד. ד"ה בשתי]²

לפי שיטתם, התקרה אינה יוצרת מחיצה ממשית, אלא היא מגדירה את הרוח הפרוצה כפתח³.

מדבריהם עולים שני חידושים:

- א. לא רק פרצה הפחותה מעשר אמות⁴, הנתונה בין פסי ביראות⁵, או שיש לה צורת הפתח⁶ נחשבת לפתח, אלא גם קירוי מגדיר את הרוח הפרוצה כפתח ולא כפרצה.
- ב. פתח נחשב למחיצה גמורה, המועילה כדי להגדיר את המקום כמוקף במחיצה⁷.

ביאוריהם השונים של רש"י ותוס' לדין "פי תקרה יורד וסותם" עומדים ביסוד שלוש מחלוקות ביניהם בגדרי דין זה⁸:

א. **דין 'פי תקרה' לפי השיטה הפוסלת 'מחיצה תלויה'**: רש"י [פנ. ד"ה קורה] כותב, שדין 'פי תקרה' קיים רק לפי השיטה המכשירה 'מחיצה תלויה', אך להלכה, ש'מחיצה תלויה' פסולה הואיל והגדיים בוקעים תחתיה⁹ – 'פי תקרה' אינו יורד וסותם ואינו נחשב למחיצה. דברי רש"י אמורים לפי שיטתו, שדין 'פי תקרה' מבוסס על המשכת המחיצה הנוצרת מעובי התקרה. אך

¹ הגמרא [צד:] מבארת כי גם שמואל מודה להלכה זו, אלא שהוא חולק בגדרה.

² וכן כותבים תוס' [צד: ד"ה בעשר]: "אלא נראה דמכח פי תקרה חשבינן ליה פתח".

³ וכן כותב האור זרוע [סי' קצו]: "כיון דאיכא תקרה אמרין כפתח, ולשוויה פתח אמרין פי תקרה יורד וסותם".

⁴ כדברי המשנה [טו]: "כל פירצה שהיא כעשר אמות מותרת מפני שהיא כפתח".

⁵ כדברי תוס' [זי]: "דהואיל ואיכא בכל צד אמה מכאן ואמה מכאן חשיב פתח".

⁶ כדברי המשנה [ב]: "ואם יש לו צורת הפתח, אף על פי שהוא רחב מעשר אמות אין צריך למעט".

⁷ חידוש זה נידון בהרחבה בשיעור הקודם לגבי צורת הפתח. [יש להוסיף, כי בגמרא [עירובין צה; סוכה יח:] מבואר שפי תקרה מועיל גם לדפנות הסוכה, ואם כן משיטת תוס' עולה שפתח נחשב כמחיצה גם לעניין סוכה; ובשיעור שעבר ראינו בעניין זה מחלוקת ראשונים].

⁸ כעין זה מבואר בקהילות יעקב [סי' א אות ב] ובספר 'גינת אגוז' [סי' ח].

⁹ דין זה מבואר בגמרא [שבת קא:]: "...התם הואי מחיצה שהגדיים בוקעין בה".

- לפי תוס', שהתקרה מגדירה את הרוח הפרוצה כפתח, דין 'פי תקרה' אינו תלוי בדין 'מחיצה תלויה', וכן מבואר בדברי תוס' [פז: ד"ה קורה] החולקים על דברי רש"י הללו.
- ב. **דין קירוי באלכסון:** הגמרא [צד:] אומרת: "כגון שנפרץ בקרן זווית וקירוי באלכסון, דליכא למימר פי תקרה יורד וסותם". רש"י [שם, ד"ה אמרין] מבאר שמדובר כאשר הקירוי משופע "דליכא פה". לעומתו תוס' [שם, ד"ה וקירוי] מבארים שמדובר "שנפרץ הקירוי באלכסון עם המחיצות בקרן זווית". ההבדל בין רש"י לתוס' בביאור הסוגיה נובע משיטתם העקרונית בגדר דין 'פי תקרה': לפי רש"י, המבסס את הדין על המשכת 'פי התקרה' על למטה, דין זה אינו יכול להתקיים כאשר הקירוי משופע, שכן באופן זה אין 'פה' שניתן להמשיכו. לעומת זאת, לפי תוס', שלשיטתם הקירוי מגדיר את הרוח הפרוצה כפתח, דין זה אינו קיים כאשר הקירוי הוא בקרן זווית, שכן "פתחא בקרן זווית לא עבדי אינשי"¹⁰, ולכן אין בכוחו להגדיר את הרוח הפרוצה כפתח.
- ג. **הצורך בקורה רחבה ארבעה טפחים:** הגמרא [פז:] אומרת: "קורה ארבע מתרת בחורבה". מבואר בדבריה שדין 'פי תקרה' אמור רק בקורה רחבה ארבעה טפחים. רש"י ותוס' נחלקו בטעם הדבר. רש"י [שם, ד"ה קורה] כותב: "ולהכי נקט ארבעה, דכי אמרת חודין יורדין וסותמין יהא בין חלל המחיצות ארבעה, דמחיצה העשויה לפחות מחלל ארבעה אינה מחיצה". מבואר בדבריו שאין צורך שהקורה עצמה תהיה רחבה ארבעה טפחים, אלא צריך שיהיה חלל של ארבעה טפחים, על פי הכלל: "דמחיצה העשויה לפחות מחלל ארבעה אינה מחיצה". תוס' [שם, ד"ה קורה] חולקים וסוברים שיש צורך שהקורה תהיה רחבה ארבעה טפחים: "דבקורה שאינה רחבה כי אם טפח לא אמר פי תקרה יורד וסותם עד שיהא רחבה ארבעה". שיטת רש"י מבוססת על הבנתו העקרונית, שהמחיצה אינה נעשית על ידי התקרה אלא על ידי עובי התקרה שממשיכים אותו עד למטה. בהתאם לכך, אין משמעות לרוחב הקורה אלא רק לעובייה¹¹. לעומת זאת, לפי תוס', שדין 'פי תקרה' נובע מחמת הקירוי, קיים צורך שהקירוי יהיה רחב מארבעה טפחים.

נראה כי בדברי הראשונים קיימת שיטה נוספת בביאור דין 'פי תקרה'. המאירי כותב:

ושמא תאמר, והלא אמרו במסכת עירובין שקורה ארבעה מתרת בחורבה אף על פי שיש בה בקיעת גדיים. ותירצו גדולי הדורות, שפי תקרה וגוד אחית שני דינין ואין מקשין מזו לזו.
[מאירי שבת קא. ד"ה לפי מה]

המאירי כותב כי ב'פי תקרה' לא קיים הפסול של בקיעת גדיים¹². בכך חולק המאירי על שיטת רש"י דלעיל, אך מכך שהוא נזקק לחלק בין 'פי תקרה' ל'גוד אסיק', מבואר שלשיטתו – בניגוד לשיטת תוס' – דין 'פי תקרה' אינו מבוסס על הגדרת הרוח הפרוצה כפתח, אלא התקרה מחשיבה כאילו קיימת מחיצה ממשית באותה הרוח.

המאירי אינו מבאר כיצד התקרה יוצרת מחיצה ברוח המקיפה אותה. הריטב"א, ההולך בשיטה זו, כותב שזו הלכה למשה מסיני:

מחיצין הלכה למשה מסיני ואין כולם שוות, שהרי אתה רואה בפי תקרה יורד וסותם דאמרין גוד אחית ואין בקיעת גמלים מבטלה, ובמחיצות דעלמא אפילו הן גדולות כמה מבטלתן בקיעת גדיים.
[ריטב"א עירובין יז: ד"ה הא כתיבנא]

לעומתו, בעל 'ספר הבתים' כותב:

ויראה לי שאין טעם פי תקרה יורד וסותם מפני שייחשב כמחיצה, אלא שפי תקרה מבדלת אותו מרשות אחרת.
[ספר הבתים, שערי איסור הוצאה, שער י']

¹⁰ כדברי הגמרא [ו:].

¹¹ ואכן, לשיטתו [סוכה יח: ד"ה לדידך] יש צורך שעובי הקורה יהיה טפח. [כן מדדיקים תוס' [עירובין פז: ד"ה גזוטרא] מדבר רש"י, ועי' חזון איש [עח, א] כי שאר הפוסקים אינם מזכירים תנאי זה].

¹² וכן כותב הריטב"א [עירובין יז: ד"ה הא כתיבנא]:

לפי דבריו, התקרה אינה יוצרת מחיצה ממשית, אלא התקרה מבדילה את המקום שתחתיה, והבדלה זו מחשיבה אותו למוקף במחיצות¹³.

בעזרת ה' בשיעור הבא נעסוק בדין קרפף, ובכך נשלים את עיסוקנו בגדרי מחיצות שבת.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

¹³ בתפיסה זו נוקט החזון איש [סי' סז; בגיליונות על חידושי הגר"ח הל' סוכה פ"ד הי"א ד"ה והנה].